

ALEXA KÁROLY

„...különállásomat jelentem be...”

KÉRETLEN KOMMENTÁR HETYÉRŐL ZSENNYÉBE

Hogyan is minősítsük azt, ha egy főszerkesztő a „saját” lapjában (azaz: a rábízott, az általa jegyzett lapban) kritikai méltatást közöl valamelyik könyvről? Sok nyelvi formula kínálkozik. Effélék: egy íratlan szabály áthágása, egy nyilvánvaló tabu megsértése, mérhetetlen ízléstelenség, megengedhetetlen ripőkség, megbocsáthatatlan önmutogatás, visszaélés „hatalmi helyzetével”...

Egy szóval: botrány.

Ez történik most.

Súlyos oka van annak, természetesen, hogy vállalom a normaszegést. Fábíán László cikke – amivel (egyénként) kéretlenül és váratlanul lepett meg – olyan szellemi és közéleti kérdéskörökről hoz hallatlanul fontos, mélyen személyes, ugyanakkor intellektuális feldolgozást provokáló vélekedéseket és emlékeket, amikkel kinek-kinek szembe kell néznie; mondhatni mindenkinek, akik ma a kultúra munkásaiként határozza meg, vagy valamely művészeti ág alkotójaként kötelezte el magát. Talán nem tekinthető álságos szerénytelenségnek, ha azt mondom, hogy számomra ebben az esetben fontosabb – a cikk címéhez nyúlva – a „közeg”, mint az az esetlegesség, hogy valakinek a „könyve” kapcsán fogalmazza meg a szerző vallomások és nagyon szigorú vélekedéseit, még ha ez a valaki jómagam is volnék. (Akinék – persze – tagadhatatlanul jól is esnek barátja és kollégája némely elismerő, szándékait, törekvéseit, állításait, hiedelmeit nyugtázó megjegyzései...)

Fábíán – mi tagadás – kényszerhelyzetbe hozott.

Ezzel persze nem akarom háritani helyzetem ódiúmat. Mindazonáltal szerencsés véletlennek tartom, hogy éppen akkor kerül sor erre a különös „dialógusra”, amikor az Életünk egy interjút közöl Fábíán Lászlóval. Annak mintegy bővítése, mélyítése, árnyalása és megemlése ez a cikke, az „Egy könyv közegeben”.

És – vágjunk kapcsolatunk elevejébe – elmondhatom, hogy az Életünk lapcím hangsúlyal íródott most ide írásom legelejére. Az Életünk a mi kettőnk számára – külön-külön és együttesen is – több, mint egy folyóirat, egy publikálási fórum, egy munkahely, egy kulturális politikai pozíció. Magamról biztosan tudom, de F-ről (hadd jelöljem a továbbiakban így) biztosan sejtem, hogy ez a „hely”, ez a „közeg” alkalmilag az önkifejezés, sőt az önmegvalósítás tereuma, „fedőszava” is. Olykor műhely, máskor rejtekhely. Továbbmenve „falvaink”, Zsennye és Egyházashetye felé: F számára a szülőföldnek, nekem a választott élettérnek mintegy „üzenőfüzete” ez a lap – természetesen a legjava hagyományával, kitüntetett szerzőivel, és azzal a félésszázados történelemmel, aminek tükrözője és csendes alakítója, és azzal a történelmi mélyvilággal, amit ebből az Európa-széli pannónitásból a folyóirat felszívott.

Kettőnk kapcsolatának – azaz a kettőnk közti szóértés garanciájának – mi más lehet az alapja, mint a generációs meghatározottság? Amit esetünkben alkalmilag a sorsközösség keltette szolidaritás is erősített, el-elmélyülő, de nem hivalkodó baráti

színekkel gazdagítva. És ez egy csaknem félszázados magántörténet, aminek szakaszosan nagyon komoly irodalmi-szakmai és politikai-közéleti mögöttese is volt. Igazodva mindig a történelmi időhöz, meg az alkat sugallataihoz és parancsaihoz.

Régi papírjaim közül került most kezembe egy paksaméta hajdani megsárgult „ápiszos” írólap, „valami” – talán Siklóson tartott – „fiatal írók konferenciájához” készített „regénymustra” gyűjteléke a hetvenes évek második feléből. Kurucz, Ördögh Szilveszter, Bereményi, Csaplár, Nádas, Asperján, Spiró, Czakó, Munkácsi, Tárnok meg a többiek felbukkanásának ideje ez. Szó esik természetesen F legfrissebb kötetéről is. Hadd idézzem ide betű szerint a maga jó szándékú érzékenységében – és nyelvtani, meg persze szellemi együgyűségében. Mint korfestő apróságot. „Ő a lírai próza képviselője, ha van értelme az ilyen kategorizálásnak. Mindenesetre elveti az epika kellékeit, helyette az esszé módszereit használva. Talán regényrészletek. Az önmaga megismerésének eszköze maga a választott álarc is: az Amundsené. Az utazó szerep: aki magát keresi az ismeretlen és megismerendő helyszíneken. A szereppel való azonosulás-távolodást néhol mesteri ritmussal oldja meg. Az ironia azonban végső soron mindig vereséget szenved az önvalomástól, a lírától. Tagolatlan tömb, egy-egy befejezetlen mondat a két írás. Szép nyitott mindkettő – medítáló szomorúság. Kérdés, hogy ez a modor milyen terjedelemig (regényméreteken pl.) elviselhető. Az utazás – a választott élet megélése az egyetlen lehetőség, talán mert felismert kényszer.” Hogy előadtam-e, nem tudom, azt még kevésbé, hogy volt-e valami visszhangja, de abban majdnem teljesen biztos vagyok, hogy F nem volt jelen. Ahogy másutt sem, talán soha, irodalmi csoportosulásokon – és –ban. De az is meggyőződésem, hogy ott volt a „szakma” által számon tartottak között. És itt elég a Mozgó Világra utalnom, amit most ő is szóba hoz. És jó érzéssel nyugtázom, hogy az utolsó olyan („fiatal”) prózaírói antológiában, amit még nem a kánonok kisajátítósdíja szerkesztett, hanem – hadd legyenek önös némileg, mint a kötet egyik szerkesztője s a Mozgó Világ prózarovatának akkori vezetője – az elkötelezettség. Egyetlen dolog számít: a minőség. Ez volt az Isten tenyerén ülünk című kötet 1980-ból. Ideírom a névsort, hiszen ezekben a „boldog előidőkben” ez is „közege” volt F-nak: Baranyai László, Nádas, Kurucz, Csaplár, Hajnóczy, Kornis, Bereményi Benő András, Osztójkán, Körmendi, Kolozsvári, Tar, Onagy Zoltán, Esterházy, Lengyel, Sarusi – F. (Akiik – nekem akkor és ma – hiányoznak, pl. Bereményi Géza vagy Czakó Gábor, némely erdélyiek, vajdaságiak és nyugatiak, azok „igazoltan” voltak távol.)

F most az előbbi lapokon közölt szövegét a kintlét démonikus idillje fogalmazza meg. És nem valamiféle hajdani kivonulásé. Az ő pozíciója mindig „máshol” volt. Valamiféle pontosan meg nem határozható, ám folyamatosan változó idegenségben. Soha semmiféle mozgalmár tömörülésben, irodalmi pártban, műfaji-műnemi önazonosságban. Mi sem jellemzőbb, mint az a tény – állítja ő, s ezt pártolom én – hogy ő volt a szerzője az első posztmodern magyar regénynek: Hazatérő lovam körmén virágos rét illatát hozza, avagy furcsa görcs a torokban, 1976. Csakhogy akkoriban erre a kritikának nem volt, mert még nem lehetett szava. Amikor már lett – nos, akkor azonnal el is orozták. Onnantól a magyarhoni posztmodern regény Esterházy Péter Termelési-regénye, 1979, és Nádas Pétertől az Emlékiratok könyve, 1986. Groteszk anekdotaként említhetném Temesi Ferencet, aki óriási ambíciókkal vidékről jövén, az

imént megnevezettek nem bírta elviselni mindenki fölé kinevezetteknek, ő – „dafke” – a Por című (megjegyzem: akkor remekmű-gyanúsnak érzett) vállalkozását, 1986-1987, maga jelölte a magyar epikai posztmodernitás ranglistavezetőjének, csak erről az ekkorra összefoglaló „mértékadó” kritika nem vett tudomást, mára meg már – rajtam kívül? – senki sem emlékszik. F – tudtommal – soha semmiféle díjat nem kapott, se jobbról, se balról. Föntről meg a legkevésbé. Kiadott vagy negyven kötetet, minden művében újít valamit a magyar prózán, egy pillanatra se veszi le a szemét a képzőművészetről, és kevesen látják világosabban nála a globalitás apokaliptikus fejleményeit.

Nem írok életrajzot, nem rajzok pályaképet F-ről és valamiféle pszichológiai térkép megszerkesztésével sem kísérletezem. De Antall József meglepő váratlansággal felbukkanó nevét lehetetlen nem hívószónak tekintenem. A rendszerváltoztató 1990-es évtized az, amikor F hangsúlyozottan jelen van a politikai életben. Se előtte, se utána. Vele kísérlik megmenteni az Antall-kormány pár hónapja alapított és azon mód bukás közelbe került lapját. Sorsunk párhuzamai itt nagyon közel érnek egymáshoz: én a helyére kerülök a Heti Magyarországnál; ugyanabban az időben ő a főszerkesztője az Új Magyarországnak, jómagam meg a vezérigazgatója (Antall József utolsó kinevezettjeként...) a Magyar Távirati Irodának; aztán én vezetem – a teljes csődig és a belső és külső árulások végjátékáig – a „hajdani” kormánylapot, ahol ő az egyik legfontosabb belső munkatárs. És itt – mindenütt – megtapasztalhattuk, hogy mi is az a „pártpolitika”, a maga „realitásnak” becézett mocsokáradatával. A „rendszerváltoztatás” (Antall ajánlotta ezt a terminust a „rendszerváltás” helyett) testközelből. Ahogy az embert – mondjuk – „örző-védő” verőemberek zárják ki a munkahelyéről, ó, Mázsa tér, Kőbánya, a „olajos” tulajdonos parancsára, akinek ügye máig „nyomozati szakban”, az akkori „nemzeti” ellenzéki pártvezetők méla közönye közepette, 1997... Honnan nézve ma mindez? Mondjuk abból az elfogulatlanságra törekvő, ám mélyen elkötelezett, azaz civil pozícióból, ahol hajlamosak vagyunk magunkat elhelyezni. Ha önáltatás, ha nem. Előjelektől – szinte – függetlenül... Kivonul, kivonulunk. Vissza Vasba, el Vasba. És bizarr módon az F által emlegetett (és utóbb „lerendeződött”) konfliktusokat mégis emez „asylumban” a politika számlájára kell írnom.

F-nek 2004-ben pályáznia kellett főszerkesztői stalluma megújítására az Életünknel. És – biztatásra – én is jelentkezem. F támogatója a megyei közgyűlés elnöke, aki nem méri föl (és így pártfogolja sem lehet ezzel tisztában), hogy támogatottsága mily mélyre szállt saját pártján belül. Miért, miért nem, nem ide tartozik. Úgy láttam, olyanok is rám szavaztak – „dafkéből” –, akik nem is ismertek. Veszíteni nem jó, de győzni sem felhőtlen boldogság. Frusztrál mindkettő, hiszen egy szimpla munkahelyi, vagy esetleges napi politikai ellentét olyan kapcsolati tőkét rongál meg, sokszor véglegesen, amit sokkal magasabb civilizációs szempontok szabályoznak. F-fel pontosan tíz évig nem váltunk szót. Ma már mind gyakrabban és intenzívebben, mint korábban bármikor. És az Életünkrol végezetül csak annyit: mindkettőnk számára ez „hely” egyszerre a kivonulás és otthontalálás terepe. Amit egyikünk ilyen, a másikunk amolyan szerkesztőségi elgondolásokkal igyekezett-próbál megjeleníteni. Mészöly Miklós mondta valaha valahogy ekképpen önmagáról, nem keresek most utána, hogy a számára követendő magatartás: „szenvedélyesen a körön belül kívül maradni”. Sapientia sat.

Két különböző alkat, kétfajta politikai elköteleződés..., erősen eltérő műveltség szerkezet és szocializáltság jellemzi ennek a magántörténetnek a szereplőit, de van egy „legnagyobb közös osztó” (vagy „legkisebb közös nevező”?). Aminek megléte a biztosítéka kapcsolatuknak, ennek a – legfeljebb csak ideiglenesen megszakadó – dialógusuknak. Ámde azért nem tekinthető – remélem – az erről való alkalmi és kéretlen beszámoló merő privatizálásnak, mert egy olyan értelmiségi magatartás lenyomata, ami ritkán és akkor is csak igen mérsékelten „piacképes”, brutálisabban fogalmazva: „szavatzatmaximáló” tényezőként a politika számára nemigen jöhet számba. A független, magát valamely (zömmel társadalomtudományi) szakterületen felkészültnek ítéelő, tehát magát a legfontosabb ideológiai problémák véleményezésére is mandátummal rendelkezőnek vélt értelmiségi álláspontja ez – ami egyszerre a közérzet parancsa és egy magatartásforma üzenete. F írása hosszú első bekezdésének végére kerekedik ki az, hogy elutasít mindent, mindenféle típusú, mindennemű fedőszöveg mögé bújó politikai ideológiát, azaz a hozzá kapcsolódó, vagyis a lényegyet leleplező praxist, ami az Antall-i rövid átmenet után az országunkban folyó politikát leírja és jellemzi. Bár az „Antall-kor” így kifejtetlenül és itt ebben a hevületen általánosító modorban inkább csak jelkép: jelképe a civil viselkedésmódnak, mindannak, ami normális vagy az óhajt maradni, a visszafogottságnak, a jó ízlésnek, a morfondírozó megértésnek, minden „szekértáborosdi” csöndesen ironikus szemlélésének, a férfias, nem önmutogató magabizásnak, egyszóval az eszmék és indulatok „kanalizáltságának”, hogy Antall József közeli politikai barátjának (hajdani kedves tanáromnak), Szabad Györgynek megejtően jelentésgazdag reformkorias szavával éljek. Mélyen egyetértek azzal, hogy honunk egy szellemileg meglehetősen „elárvult haza” és azt az indulatmenetét is követni vélem F-nak, mely szerint korunk gazságainak egyik netovábbja az, hogy hagyja, sőt bátorítja a „civilizációt” a „kultúra” kiszorítására.

Egy konzervatív humán értelmiségi csoportmentalitás fogalmazódik meg ezeken a lapokon, újra és remélhetőleg nem utolszor, ami azonban nem jelenti a személyes gyakorlat univerzalitásának követelményét. F – biztos vagyok benne, hogy – nem tekint köpönyegforgatónak, szervilisnek, uram bocsá, árulónak, ha csöndben jelzem: végleges radikalizmusát nem minden pontjában tartom a magam számára elfogadhatónak, megkerülhetetlennek. Türelmesebb vagyok? Beágyazottabb? Felületesebb? Derülátóbb? Netán: szellemileg tunyább? Nem tudom. Mindenesetre – legalábbis egyelőre – nem akarok lemondani azokról a mozgásmódokról, amelyek a mindenkori helyzet és a legmagasabb értelmező-ideológia szféra közti terenumokat célozzák, főképpen, ami a napi társadalompolitikai játéktér kritikáját, javításának lehetőségét illeti. Ha ez inkább ígér is kudarcot, mint eredményt. Egyelőre még nem tehetem meg, hogy ne mérlegetsem a különböző politikai alternatívák kulturális kínálatait és mulasztásait, egyelőre nem kívánok lemondani arról, hogy az emlékeim és elkötelezettségeim, ha tetszik, bizonyos csoportérdekekkel érintkező elfogultságaim irányítsák véleményalkotásomat, egyelőre még ellenállok annak, hogy az „undor” (F-tól véve a szót) hibernálja a kedélyemet. És folytathatnám. Szóval, hogy a F-ajánlotta oximoronnal éljek, és most csak magamnak beszélek – ha be is zárult, s talán véglegesen, sok minden, hadd maradjak nyitott, ha tudom is a választ, hadd kérdezzek. Derűs melakór, reménytelen derülátás. Maradjunk amik vagyunk: egyszemélyes betéti társaság, némi törzstökével és nagyon szerény piaci részesedéssel.